

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 069(100):338.48-32

DOI 10.69550/3041-1467.9.357800

Олена БОРОДЕНКО

доктор історичних наук, професор кафедри історії України факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, вул. Остроградського, 2, м. Полтава, Україна, 36000 (elena_bs@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-0292-9310

ResearcherID: AAL-7665-2021

Scopus-Author ID: 57220862661

Марія БОРОДЕНКО

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти філософського факультету Університету Палацького, вул. Крижковського 511/8, м. Оломоуц, Чеська Республіка, 77900 (borodenkomaria300@gmail.com)

Olena BORODENKO

Doctor of History, professor of the Department of History of Ukraine, Faculty of History and Geography, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, 2 Ostrogradski Street, Poltava, Ukraine, postal code 36000 (elena_bs@ukr.net)

Mariia BORODENKO

First (bachelor's) degree student at the Faculty of Arts, Palacký University Olomouc, 511/8 Křížkovského Street, Olomouc, Czech Republic, postal code 779 00 (borodenkomaria300@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Бороденко, О., Бороденко, М. (2026). Екскурсійні інновації у світовій музейній практиці: досвід і перспективи. *Axis Europae, Special Issue 2*, 60–77. doi: 10.69550/3041-1467.9.357800

Bibliographic Description of the Article: Borodenko, O., & Borodenko, M. (2026). Ekskursiini innovatsii u svitovii muzeinii praktytsi: dosvid i perspektyvy [Excursion innovations in global museological practice: experience and prospects]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 60–77. doi: 10.69550/3041-1467.9.357800 [in Ukrainian].

**ЕКСКУРСІЙНІ ІННОВАЦІЇ У СВІТОВІЙ МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ:
ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ**

Анотація. Мета дослідження. Враховуючи досвід європейських локальних музеїв Великої Британії, Ірландії, Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Чехії, у статті зроблено спробу дослідити варіативність інноваційних підходів у розвитку екскурсоводства в міждисциплінарному полі світового музейництва. **Наукова новизна дослідження.** Звернуто увагу громадськості на регіональні історико-культурні,

художні, натуралістичні, релігійні музейні осередки, які співіснують поряд зі столичними, залишаючись не такими відомими та вивченими, але зі збереженими автентичними рисами, наявними власними музейно-методичними «родзинками» тощо. Порушено маловивчене питання психоемоційного впливу експозиційного матеріалу на екскурсантів.

Методологія дослідження. Дослідження ґрунтується на системному, методичному, історико-культурному і порівняльно-описовому аналізі, передачі та запозиченні передового досвіду в галузі розвитку окремих аспектів світового музейництва; аналізі практичного втілення екскурсійного методу; уживанні методів спостереження, аналізу, опису та узагальнення щодо практичної реалізації різних форм екскурсійної діяльності.

Висновки. Екскурснознавство як комплексна навчальна дисципліна виносить на обговорення значне коло питань щодо ефективної організації екскурсійного процесу, який орієнтований на передачу певних знань, формування ключових і предметних компетентностей у відвідувачів музейної установи та спрямований на отримання емоціонального задоволення від музейного спілкування. Музейні експозиції переважно викликають позитивні емоції, але, залежно від тематичної спрямованості, можуть бути певною мірою стресовими. З метою підвищення результативності екскурсій гіді використовують різні слухові та візуальні маркери для туристів. Набувають поширення тактильні, гастрономічні активності, а також видовищні акції, які проходять у залах музеїв або їхніх паркових зонах. Найпопулярнішими є екскурсії за участю людини-екскурсовода, проте набирають поширення різні форми «електронних / віртуальних екскурсоводів». Загальноєвропейською тенденцією можна вважати перетворення провінційних музейних інституцій на освітньо-культурні центри територіальних громад. Перспективними напрямками у розвитку світового музейництва можна вважати: модернізацію музейних інституцій під особливі потреби вразливих категорій відвідувачів; використання різних форм екскурсійної діяльності; розширення інформаційно-комунікативного поля через залучення певних Інтернет-ресурсів; створення окремих порталів / сторінок музеїв у середовищі провідних месенджерів; віртуалізація музейної реальності тощо.

Ключові слова: екскурсія, екскурсоводи, екскурсанти, інновації екскурсійної справи, музей, світове музейництво.

EXCURSION INNOVATIONS IN GLOBAL MUSEOLOGICAL PRACTICE: EXPERIENCE AND PROSPECTS

Abstract. The aim. This article attempts to explore the diversity of innovative approaches in the development of studies on museum excursions within the interdisciplinary field of global museology, taking into account the experience of European regional museums in the United Kingdom, Ireland, Poland, Slovakia, Hungary, Ukraine, and the Czech Republic.

Scientific novelty. The article draws attention to regional historico-cultural, art, natural history and religious museums. While coexisting alongside capital-city institutions, regional museums remain less known and studied — yet preserve authentic characteristics, manifest their own museological and methodological ‘special features’, and so forth. The psycho-emotional impact of exhibition materials on visitors, which has been relatively little researched, is also raised.

Research methods. *The research is based on a systemic, methodological, historico-cultural and comparative-descriptive analysis, as well as transmission and adoption of advanced experience in the development of particular aspects of global museology; analysis of the practical implementation of the excursion method; employment of observation, analysis, description and generalisation regarding the practical realisation of various forms of excursion activity.*

Conclusion. *Excursion studies, as a comprehensive academic discipline, brings to discussion a wide range of issues concerning the effective organisation of the excursion process, which is focused on conveying certain knowledge, developing key and subject-specific competences in visitors to a museum institution, and providing emotional satisfaction from museum interaction. Museum exhibitions generally evoke positive emotions, although depending on their thematic orientation, they may result in a somewhat stressful experience. To increase the effectiveness of excursions, guides employ various auditory and visual markers for tourists. Tactile and gastronomic activities, as well as spectacular events held in museum halls or their park areas, are becoming more widespread. Excursions involving a human guide remain the most popular, though various forms of 'electronic/virtual guides' are gaining ground. A pan-European trend may be considered a transformation of provincial museum institutions into educational and cultural centres for local communities. Promising directions in the development of global museology may be considered the modernisation of museum institutions to cater for the special needs of vulnerable visitor categories, and the use of various forms of excursion activity. Other auspicious directions are the expansion of the information and communication field by engaging certain internet-resource portals, creation of separate websites/pages for museums within leading messaging platforms, virtualisation of museum reality, and so forth.*

Keywords: *excursion, guides, visitors, excursion innovations, museum, global museology.*

Постановка проблеми. Завдяки поліпшенню транспортної, готельної інфраструктури та глобалізаційним викликам сьогодення, дедалі активніше розвивається туристична справа, зокрема міжнародний туризм. Значна частина людей бажають відвідати нові країни та ознайомитися з ментальними рисами народів, їхньою історією та культурою тощо. Багатьох туристів приваблюють музейні інституції, історико-культурні, релігійні та природні пам'ятки, в ознайомленні з якими допомагають різні форми екскурсіводів. Як наслідок, музейна справа відкриває нові можливості для саморозвитку відвідувачів, фінансові надходження у державні скарбниці, окреслює перспективи для економічного зростання країн тощо. З іншого боку, вимагає чимало модернізацій, реконструкцій, рекламних акцій, інноваційних оновлень із метою збільшення туристичного попиту, зацікавленості міжнародної спільноти новими туристичними маршрутами й екскурсійними програмами, усвідомлення необхідності збереження історичної та культурної спадщини, особливо в маловідомих туристичних регіонах. Дослідження інноваційних екскурсійних тенденцій у світі та їхнє поступове впровадження в Україні є перспективним напрямом, однак кількість досліджень подібної проблематики все ще обмежена.

Мета дослідження. На прикладах набутого досвіду європейських музейних осередків історико-культурного, художнього, натуралістичного, релігійного спрямувань, передовсім провінційних, спробуємо дослідити варіативність інноваційних підходів у розвитку екскурсознавства в колі світової музеології. **Наукова новизна**

дослідження. Нашою розвідкою прагнемо звернути увагу світової громадськості на розвиток музейної справи у локальному вимірі, насамперед на маловідомі регіональні осередки, які розташовані в містах, містечках і навіть селах та співіснують поряд із відомими столичними чи «брендовими» музеями. Останні із названих уже в силу своєї історії, матеріально-технічного забезпечення, рекламної продукції або географічного розташування вже апіорі впізнавані та шановані туристами різних країн. Не менш цікавими, однак маловивченими та доволі дискусійними можна вважати питання міждисциплінарної спрямованості: врахування психоемоційного впливу екскурсії на екскурсантів, звернення до інноваційного досвіду окремих музеїв, виокремлення деяких методичних «родзинок» у розвитку екскурсознавства.

Ураховуючи недостатню вивченість окремих аспектів екскурсійної справи та світового музейництва, у нашій розвідці спробуємо реалізувати такі завдання: розкрити зміст понять «екскурсознавство» та «екскурсія»; звернути увагу на практичні активності з уживання різних видів чуттів екскурсантів; проаналізувати впливовість експозиційного матеріалу на психоемоційне сприйняття відвідувачами і зазначити можливі умови щодо поліпшення співпраці з різними категоріями вразливих людей; охарактеризувати варіативність слухових і візуальних «помічників» у роботі екскурсовода; описати окремі видовищні акції, які можуть замінювати екскурсійну діяльність гіда; ознайомити з деякими формами «електронних екскурсоводів»; визначити перспективи розвитку екскурсійної справи відповідно до сучасних інформаційно-комунікативних викликів.

Історіографія питання. Цікаве дослідження представили узбецькі науковці С. Джураєва, М. Алімова, Г. Муртазаєва, яке присвячене історії розвитку паломницького туризму в південних районах Узбекистану з акцентом на значимості священних місць у духовно-культурному житті регіону, перспективності міжнародного співробітництва та регіонального розвитку (Djuraeva, Alimova, Murtazaeva, 2025). Українські дослідники Р. Маньковська та С. Бабушко звертають увагу на візуальний конструкт як головну форму музейної візуалізації, його соціокультурні впливи на відвідувачів, практики та візуальні технології (Mankovska, Babushko, 2022); Р. Корсак, І. Годя та Т. Гуштан вивчають гостинність та туристику на Моравському карсті у чехословацький період (1918 – 1938) (Korsak, Hushtan, 2024; Korsak, Hodia, 2023); О. Жам, Ю. Фігурний та Ю. Лебедева залучили до розгляду маловивчену групу пам'яток сільськогосподарського виробництва, ремесл і шляхового будівництва (Жам, Фігурний, Лебедева 2023).

Джерельна база дослідження. У статті представлено порівняльно-описовий аналіз набутого практичного досвіду в розвитку екскурсознавства окремих європейських музеїв, які були відвідані авторами: Британський музей (Велика Британія, м. Лондон) (The British Museum); Парламент Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії (Велика Британія, м. Лондон) (Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland); Музей природознавства (Велика Британія, м. Лондон) (Natural History Museum); Единбурзький замок (Велика Британія, м. Единбург) (Edinburgh Castle); Музей Оксфордського університету (Велика Британія, м. Оксфорд) (Museum of Oxford); Національний музей Ірландії – Археологія (Ірландія, м. Дублін) (National Museum of Ireland, Kildare Street); Національна галерея Ірландії (Ірландія, м. Дублін) (National Gallery of Ireland-Dublin; Національна галерея Ірландії); Стара бібліотека Трінті-коледжу Дубліна, музей Келлської книги (Ірландія, м. Дублін) (Trinity College Dublin; Дублін: швидкий квиток); Міський музей в Живцо (Республіка Польща, м. Живець) (Muzeum Miejskie w Żywcu. Stary Zamek); Музей пивоваріння

Живець (Республіка Польща, м. Живець) (Żywiec Browaru Museum); Державний музей Аушвіц-Біркенау (Республіка Польща, м. Освенцим) (Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau); Братиславський град (Словацька Республіка, м. Братислава) (Bratislavský hrad); Музей міста Братислава (Словацька Республіка, м. Братислава) (Múzeum Mesta Bratislavy); Оравський град (Словацька Республіка, м. Оравски Подзамек) (Oravský hrad); Будинок парламенту Угорщини (Угорщина, м. Будапешт) (Országház); Національний музей-заповідник М. В. Гоголя (Україна, с. Гоголеве Миргородського району Полтавської області) (Національний музей-заповідник М. В. Гоголя); Історико-культурний комплекс «Запорозька Січ» (Україна, м. Запоріжжя) (Національний заповідник «Хортиця»); Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського (Україна, м. Полтава) (Полтавський краєзнавчий музей); Музей-садиба Івана Котляревського (Україна, м. Полтава) (Музей-садиба Івана Котляревського); Кафедральний костел Святого Вацлава (Чеська Республіка, м. Оломоуц) (Metropolitní kapitula u Svatého Václava); Історичний палацово-парковий ансамбль Замок Славков – Аустерліц (Чеська Республіка, м. Славков-у-Брна) (Zámek Slavkov – Austerlitz). Окрім офіційних сайтів вищеназваних музейних осередків, автори вивчили деякі вебсторінки туристичних компаній та їхні екскурсійні пропозиції, а також науково-популярні фільми на відомому відеохостингу YouTube, окремі музейні сторінки на платформах провідних месенджерів та деякі Інтернет-ресурси, для прикладу, Інтернет-видання Полтавщина та портал Sketchfab.

Методологія дослідження. Передусім у дослідженні аналізується практичне втілення екскурсійного методу, який становить сукупність використаних методичних прийомів і засобів передачі нових знань в екскурсійному процесі. Уживані також методи спостереження, аналізу, опису та узагальнення щодо практичної реалізації різних форм екскурсійної діяльності. Зауважимо, що музейні установи різних держав згадані не з рекламною метою, а в межах системного, музейно-методичного, історико-культурного та порівняльно-описового аналізу, передачі та запозичення передового досвіду в галузі розвитку окремих аспектів світового музейництва, насамперед екскурсознавства, тощо. Дослідження не претендує на вичерпність порівняльного аналізу, адже розуміємо, що будь-який музейний осередок вже апріорі є унікальним і неповторним, який зазнає модернізацій, реконструкцій і набуває нововведень. Описати досвід значної кількості музеїв в одному дослідженні не видається можливим.

Виклад основного матеріалу. «Екскурсознавство» є комплексною науковою дисципліною, яка ґрунтується на теорії екскурсійної справи, методиці екскурсійної діяльності та узагальнювальній практиці туристсько-екскурсійних послуг, включаючи і вивчення історії екскурсійної справи (Організація екскурсійної діяльності, 2022, с. 9). Екскурсійний процес, головними дійовими особами якого є екскурсовод і екскурсанти, спрямований на організацію ефективної та гармонійної взаємодії різних засобів, методів і прийомів у екскурсійній діяльності. Щоправда, у світлі нових глобалізаційних викликів і розвитку інформаційно-комунікативних технологій організаційні форми екскурсій можуть мати різні прояви, за якими функції людини-екскурсовода перебирають на себе видовищні акції за участю різної кількості учасників, Інтернет-ресурси або ж інноваційні електронні замітники. Останніх можемо умовно називати «електронними екскурсоводами», «електронними гідами», «екскурсоводами-роботами» чи «віртуальними екскурсоводами».

До сьогодні найпопулярнішими можна вважати екскурсії за участю людини-екскурсовода, хоча все частіше в музейній практиці зустрічаються різні форми

«електронних екскурсоводів», які висвітлюють змістову інформацію за експонатами, експозиціями, окремими залами або подають загальну довідку про історію, тематику історико-культурного осередку тощо. Організована робота гіда в порівнянні з «електронним екскурсоводом» різниться та має свої особливості. Потрібно розуміти, що на різномовленнєві екскурсійні програми, для прикладу, до музею Освенциму, парламенту Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії і приміщення Угорського парламенту, триває попередній запис і кількість місць обмежена.

Під керівництвом кваліфікованого фахівця відбувається екскурсія, яка становить цілеспрямований та запланований процес звуко-візуального пізнання екскурсантом історико-культурного, природного об'єкта чи загалом навколишнього середовища. Через емоційні враження та образні уявлення реконструюється минулість і переосмислюється сучасність. Пряме спілкування з гідом створює можливості для діалогізації, адже монологічна розповідь музейного працівника може супроводжуватися бесідою з відвідувачами. На результативність екскурсії впливають особиста харизма, артистизм, емоційність, поставлене мовлення, дикція, науковість, історизм, але в той же час і доступність подачі інформації екскурсоводом, яка орієнтована для сприйняття людьми різних соціальних прошарків, вікових груп, ментальних рис, обізнаності та зацікавленості в експонованому матеріалі.

Завданням сучасного гіда є планування та проведення з максимальною креативністю екскурсійної програми, оскільки під час екскурсії відбувається процес навчання, передача нових знань, набуття відвідувачами певних ключових, передовсім комунікативних, і предметних компетентностей. Завдяки емоціональному сприйняттю представлена інформація запам'ятовується на більш тривалий час. Урахування «золотого правила дидактики»¹, за яким емоції породжені візуалізацією, слуховою, навіть тактильною та смаковою (гастрономічною) активностями, створюють атмосферу задоволеності і зацікавленості для гостей, викликають бажання повторного відвідування установ історико-культурної або природної спадщини, пропонування знайомим саме цього екскурсійного заходу для ознайомлення тощо. Через емоційне враження у людини складається загальний образ про музей чи екскурсійну програму.

Сучасні музейні установи послуговуються цим правилом та організують різні форми екскурсійної взаємодії між музейними працівниками і туристами. Так, нинішніми трендами окремих музеїв є організація дотикових активностей, за яких функції екскурсовода спрямовуються переважно в практичну площину. За інших обставин музейні осередки створюють окремі простори для самостійного пізнання, розвитку та набуття практичних навичок і вмінь без посередництва або частковою участю екскурсовода. Прикладом може слугувати Британський музей, в якому практикуються екскурсії, під час яких гості можуть доторкуватися до окремих історичних артефактів. Активність відбувається під наглядом працівника музею, який звертає увагу відвідувача на візуально видимі деталі представленого експонату та допомагає відчути їх завдяки дотикам. Окрім того, екскурсовод розповідає історію про те, як було знайдено пам'ятку, її практичне призначення в минулому та заохочує

¹ Я. А. Коменський у праці «Велика дидактика» зазначив: «Нехай золотим правилом буде для тих, хто навчає: все, що тільки можна, надавати для сприймання чуттями, а саме: видиме – зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, доступне смакові – смаком, доступне дотикові – дотиком. Якщо якісь предмети можна сприймати одразу кількома чуттями, нехай вони зразу ж відчуються кількома чуттями» (Хрестоматія, 2004, с. 78–79).

відвідувачів взаємодіяти з нею. Національна галерея Ірландії пропонує окремий простір для дітей, у якому маленькі відвідувачі мають можливість розфарбовувати запропоновані розмальовки картин або створити власний малюнок. Схожу пропозицію надає археологічний відділ Національного музею Ірландії. Відвідувачі в окремій залі можуть виконати рисунок-відтиск минулого з ірландським колоритом на добру пам'ять: накласти кольоровий папір на площинну залізобобну чеканку з певним орнаментом і затушувати його олівцем.

Туристів Запорізької Січі приваблюють оригінальні майстер-класи з писанкарства, гончарства, із володіння козацькою зброєю. Цікаве практичне заняття пропонується в опішнянському музеї, під час якого гості можуть самостійно виробити найпростіші гончарні вироби за допомогою гончарного пристрою і забрати їх із собою на довгу згадку про музей. Розвивальні та пізнавальні майстер-класи з бісероплетіння на тему «Види герданів в українському бісерному мистецтві» проводяться в Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського. Охочі можуть опанувати традиційні техніки українського етнічного оздоблення.

Подібні тактильні відчуття, звичайно, найбільш приваблюють дітей, хоча осторонь не залишаються й дорослі. Дотикові спілкування є важливими для людей з обмеженими можливостями, передовсім з порушенням зору, рухової активності тощо. Завдяки перцептивним діям туристи підвищують емоційний фон пізнавального процесу та отримують певні практичні навички, деяку корисну інформацію про властивості, характеристики вироблених або досліджених експонатів.

Сприйняття інформації підвищується залежно від позитивних чи негативних емоційних спалахів, які залежать не тільки від праці екскурсовода, але й від тематичної спрямованості музею або деяких експозицій. Наприклад, цікаві експозиції живецького пивного музею, збагачені світловими, звуковими специфічними ефектами, численними інтерактивними пристроями, доданими розвагами та завершальним акордом екскурсії – гастрономічною дегустацією польського пива чи інших питних напоїв, викликають приємні емоції та спогади.

Поринути в атмосферу певної екстремальності та стресової активності дозволяє експозиція іншого музею. У сейсмологічному відділі лондонського музею природознавства відвідувачі можуть відчути різну інтенсивність сейсмічної активності, яка спостерігалася в японському м. Кобе 1995 р. Задля цього була створена кімната, де через кожні 5 хвилин відбувається імітація землетрусу. Відвідувачі потрапляють в ситуацію стихійного лиха, відчувають коливання рухів земної поверхні на собі та спостерігають за динамікою предметів у будівлі. Окремо демонструється документальне відео з реальними учасниками події (*Volcanoes and Earthquakes gallery*).

Водночас непростими для сприйняття можуть бути військові, культові осередки або об'єкти з містичною історією. Так, специфічні відчуття супроводжують любителів нічних містичних екскурсій гоголівського музею. Припустимо, що переважна більшість музейних експозицій військового, історико-археологічного профілю пропонують складну історичну інформацію, яка примушує екскурсантів через уявні реконструкції та образи минулого систематизувати, аналізувати, порівнювати минуле й сьогодення, робити власні висновки. Такі образи можуть викликати захоплення історичними подіями, ідеологічними настановами, окремими історичними постатями, поведінкою людей різних епох, територіальної належності, ментальних рис тощо. Проте водночас у слухачів можуть виникати протилежні емоційні прояви, а саме: страх, співпереживання, розчарування, біль втрати тощо.

Зокрема, емоційно напруженими для сприйняття вважаються специфічні експозиції або загалом тематична спрямованість окремих музеїв, які пов'язані з людськими поневіряннями, життєвими проблемами людських спільнот різних епох, смертністю людей, демонстрацією тортурних пристроїв, різних видів зброї тощо. Загалом такі експозиції представляють поширені звичаї повсякденного життя фортець / палаців середньовіччя або нової доби, у яких зазвичай були кімнати-в'язниці. Тортурні езекуції тих часів вважалися звичними явищами, які доволі часто перетворювалися на жорстокі, смертоносні видовища. Проте сучасній особі доволі складно відчутти, уявити та зрозуміти світосприйняття тогочасної людини.

Для прикладу, окремі виставкові зали із експонатами знярядь убивств / катувань людей різних часів мають Оравський град та нацистський табірний комплекс «Аушвіц». Останній названий музей м. Освенцим не даремно доволі часто називають найсумнішим музеєм світу (Швед, 2021). В'язниця в Единбурзькому замку в Шотландії експонує багато фігур людей в камерах, завдяки яким відвідувачі можуть побачити реалії в'язнів у замку.

Загалом експозиції або ж тематика музеїв, які представляють інформацію про смертність людей і присвячені війнам, конфліктам, революційним подіям, вже апріорі можна вважати певною мірою стресовими. Представлені експонати будуть складно сприймати особи, які «відчули на собі» біль людських втрат, загибель рідних і знайомих, зазнали різних поневірян, були безпосередніми чи вимушеними учасниками воєнних конфліктів. Зрозуміло, що музейні установи не можуть нести відповідальність за різні рівні психічної стресової стійкості та емоційного сприйняття пропонованої інформації відвідувачами. Ураховуючи індивідуальні властивості психіки та емоційного стану, туристи повинні заздалегідь самостійно ознайомитися із тематикою музеїв і самообмежитися від сприйняття виразно емоційного, складного, стресового експозиційного контенту. Передусім це стосується різновікових категорій дітей, емоційно вразливих, психічно нестабільних осіб і людей із обмеженими можливостями.

Музейні сайти, місця продажу квитків, вхід до окремих залів музеїв або ж рекламні акції із загальною інформацією про заклад чи програму екскурсії повинні містити окремі упереджувано-застережливі звернення та роз'яснення для майбутніх відвідувачів щодо можливих стресових ризиків, часову тривалість екскурсії, особливості пересування маршрутами, наявність складних локацій, варіативність наявного взуття та одягу тощо.

Назагал, потрібно враховувати наявність із-поміж гостей людей із зоровими або рухомими обмеженнями, різновікових категорій осіб, насамперед дітей і людей похилого віку, які можуть подорожувати на інвалідних візочках, ходунках або ж просто повільно рухатися у порівнянні з іншими людьми. Відповідно до задоволення потреб таких осіб музейні установи повинні створювати максимально можливі сприятливі умови: коригувати часову чи територіальну протяжність екскурсій, облаштовувати спеціальні місця гігієни, перепочинку, надавати рухомий доступ до різних зал та експозицій. У пересуванні територією природних / історичних пам'яток, територіально об'ємними чи часово протяжними екскурсійними маршрутами можуть бути актуальними пропозиції щодо надання відвідувачам додаткових засобів руху у вигляді окремих візочків, мініавтомобілів, мініпотягів, триколісних велосипедів, фунікулерів тощо.

Уважаємо, що у найближчі роки для організації екскурсійних програм у межах різних українських музейних закладів або ж природних паркових пам'яток подібні питання будуть актуальними. Завдання модернізації або ж реконструкції установ історико-культурної чи природної спадщини насамперед пов'язані зі зростанням кількості фізично травмованих людей у результаті російської агресії щодо України.

Звертаємо також увагу на те, що в музейних стінах все частіше пропонують вечірки, орієнтовані на дитячу аудиторію, з імітацією різних страховиськ, із переодяганнями та гумористичними ілюстраціями. Особливо популярними такі акції є під час святкування Хелловіна, дня, коли духи всіх померлих повертаються на землю. У таких заходах екскурсовод перебирає на себе функції ведучого або учасника театралізованої вистави.

Беззаперечно, що результативність роботи екскурсовода також залежить від аудиторії слухачів, найперше, вікового та кількісного складу учасників. Варіативність спілкування може бути різною: від індивідуальних форм роботи – з одним або декількома туристами, роботою в малих групах – від трьох до семи осіб, або більшими колективами. У реальній практичній діяльності доволі часто екскурсоводам доводиться працювати зі значно чисельнішими колективами, що ускладнює роботу та сприйняття екскурсійної інформації.

З метою кращого засвоєння інформації відвідувачами екскурсоводи вживають різні слухові пристрої, які забезпечують гідя від додаткових підвищень голосу, дозволяючи працювати в помірному голосовому режимі, та створюють можливості для того, щоб екскурсанти могли їх почути на певній відстані ззовні, під час вуличних, оглядових програм або в гучних приміщеннях. Найчастіше екскурсоводи використовують спеціальні системи пристроїв, основними елементами яких для них є мікрофон, а для відвідувачів – навушники. Завдяки їхній роботі вірогідність для провідників екскурсії бути почутими, не втратити мовленнєвий та зоровий контакт зі слухачами зростає суттєво. Проте постає питання гігієни та дезінфекції навушників, які використовували різні люди.

Іншими варіантами подібної слухової активності між гідом та туристами може бути використання власних, а не екскурсійних навушників. У такому разі припустимо запропонувати гостям інші форми співпраці. Зокрема, можлива організація групових бесід із послугуванням функціональних можливостей окремих месенджерів або платформ. Про таке спілкування майбутніх гостей необхідно заздалегідь попереджати, оскільки їм потрібно мати при собі власні навушники та доступ до мобільного Інтернету.

Використання подібних систем особливо себе виправдовує в популярних туристичних містах, для прикладу, в Празі, Римі, Відні, Барселоні тощо, в яких ефективність роботи екскурсовода ускладнена наявністю значної кількості різномовних, багатонаціональних екскурсійних груп, які почергово або навіть поряд співпрацюють. Зрозуміло, що у закритих приміщеннях звукова віддача є вищою ніж під час вуличних екскурсій містами або ж природними / історичними пам'ятками, де додаються зовнішні відволікаючі звукові ефекти / шуми: природного походження, для прикладу, вітру, водойм, антропогенного або техногенного – розмов перехожих людей, транспорту тощо.

З метою не загубити представників своєї групи, екскурсоводи вдаються також до різних візуальних групових позначок. Такими наочними відмінностями груп найчастіше є різнокольорові стрічки, які досить часто відповідають кольорам державних

стягів подорожуючих туристів. Так, для українців найчастіше використовують жовто-блакитні стрічки. Зустрічаються також гербові або стягові наліпки на одяг. Зокрема, на території польського музею «Аушвіц» тривають багатогодинні екскурсії. Різномовні групи рухаються внутрішніми та зовнішніми об'єктами колишнього нацистського табору смерті, а послідовність їхнього руху розпланована організаторами. Їдам доводиться працювати у пришвидшеному режимі та не губити своїх слухачів із поля зору. Груповою відмінністю є наліпки на одязі з позначенням назви музею, початкового часу екскурсійної програми та мови, якою буде проведена екскурсія (польською, англійською, німецькою, французькою, іспанською тощо).

У світовій музейній практиці останніх років набувають поширення різні видовищні акції всередині музейних приміщень або в паркових зонах: шлюбні церемонії, тематичні виставки, концерти, екскурсії з елементами театралізованих вистав, ретро-фестивалі або комбіновані програми, які поєднують оповідну роботу екскурсовода з костюмованими та театралізованими діями, тощо. Прикладом можуть слугувати музейні установи історико-культурного та літературного напрямів. Зокрема, історико-культурний комплекс «Запорозька Січ» презентує театр козацького бою «Січові козаки». Для отримання позитивного настрою пропонується тематична інтерактивна гра-екскурсія для дітей молодшого шкільного віку зі справжнім козацьким гумором, народними іграми, розвагами та змаганнями. Хортицька Січ вже багато років поспіль стає місцем проведення Всеукраїнського фестивалю «Покрова на Хортиці» та «Великдень на Хортиці». Туристів захоплюють українські святкування, концерти та інші видовищні заходи.

Яскравими театралізованими та концертно-фестивальними акціями відомий Замок – Аустерліц. У літній період на території паркової зони проводиться костюмоване знайомство із замком та Наполеоном (Prohlídka). Захід «Ветеран Бус» надає можливість оглянути автобуси різних років минулого століття та проїхатися на них. Своєю масштабністю вражає фестиваль раритетних машин, який відвідують колекціонери давніх авто із різних куточків Європи. Фестиваль захоплює кількістю гостей і представленими антикварними транспортними засобами, виробленими від кінця XIX ст. й до початку XXI ст. Туристи мають можливість зануритися в довготривалий процес розвитку науково-технічного прогресу людства у галузі автомобілебудування. На заході представлені не тільки автомобілі різних років і виробників, але й велосипеди, мопеди, мотоцикли, автобуси, навіть дитячі коляски тощо.

Популярними є містичні екскурсії гоголівського музею. Такі програми проводять в темну пору доби. Вечірні екскурсійні активності з елементами театралізації покликані ознайомити гостей музею із загадковими місцями, які надихали Миколу Гоголя до написання оригінальних творів «Вій», «Мертві душі», «Вечори на хуторі біля Диканьки» тощо. У своїх творах автор звертався до українських тем, фольклору, фантастики та містики. Нічне театралізоване дійство створене для любителів нічних несподіванок, прогулянок, цікавих історій, чарівних мелодій українських народних пісень тощо.

Музей-садиба Івана Котляревського пропонує відвідувачам сюжетно-тематичні екскурсії «В гостях на Івановій горі» за участю літературних персонажів автора з пригосанням полтавськими галушками (Запрошуємо у подорож, 2012). Набувають популярності перформанси, які поєднують елементи театрального дійства, українські народні пісні та пізнавальну історичну оповідь про історію створення одного із відомих художніх творів Івана Котляревського.

Із розвитком інформаційно-комунікативних технологій у світовій музейній практиці збільшується варіативність використання «електронних екскурсиводів», які надають інформацію за експозиціями, окремими залами і у такий спосіб замінюють екскурсійну програму гіда. Зокрема, оксфордський музей має окремий простір зі шкіряними кріслами та доданими до них слуховими пристроями із навушниками, які пропонують туристам познайомитися з визначними особами цього закладу освіти. Оповідь в аудіо ведеться від першої особи, що допомагає слухачеві краще відчутися історію визначної особи та певною мірою емоційно прожити її досвід.

Живецький муніципальний музей презентує у кожній великій залі окремі екскурсійні пристрої. Такі компактні установки на стовпчиковій основі з площинним пультом управління угорі пропонують гостям прослухати екскурсію за окремими експозиціями. Пристрої мають певні функціональні можливості: вибору мови звучання з-поміж чотирьох запропонованих, регулювання звуку та перемикання вперед / назад запису аудіо-екскурсії.

У допомогу гостям Братиславського граду створено окремі сенсорні дошки-путівники. Такі інноваційні стенди надають загальну інформацію словацькою й англійською мовами: схему музею, назви експозицій та локалізацію приміщень за поверхами.

Короткий екскурсійний стенд у вигляді дошки із підсвіченням пропонує Кафедральний костел Святого Вацлава, який є резиденцією католицької архідієцезії м. Оломоуц. Такий екскурсійний довідник ознайомлює відвідувачів з історією створення, архітектурним плануванням комплексу, окремими збереженими реліквіями та фотоматеріалами. Найявний також інший засіб інформації – це відеоекран, який із певною періодичністю демонструє відеозаписи, фотоколажі з повсякденного життя храму. Туристи можуть ознайомитися із внутрішнім оздобленням архітектурної споруди та змістовим наповненням «електронних екскурсиводів».

Назагал, у європейських музеях набувають поширення різні відео-демонстрації, які шляхом звуко-візуального чи тільки наочного представлення передають екскурсантам певну експозиційну інформацію. В окремих залах музеїв розташовані відеомонітори, які пропонують короткі, переважно до 5 хв., фільми-огляди з інтерв'юванням відомих громадських діячів або науковців, роз'ясненням історії походження або методики дослідження деяких артефактів. Зокрема, у братиславському міському музеї зустрілася окрема конструкція з чотирьох стендових відеомоніторів, розташованих чотирикутником. Перед кожним екраном розміщений пуф для сидіння та додаються навушники. Відвідувач має можливість прослухати інтерв'ю одного за одним дослідників.

У археологічному відділі Ірландського національного музею облаштовано окрему кімнату, мінізал із великим екраном і місцями для сидіння на 20–30 осіб, у якій з певним часовим проміжком демонструються відеозаписи з дослідження історії вікінгів тощо. Подібні, правда менші за розміром, телевізійні пристрої, розраховані на перегляд малими групами, є в братиславському національному музеї. З певною періодичністю запускаються відеодовідки про особливості археологічних експедицій, які тривали на території музею. Відвідувач має можливість подивитися відеорепортаж, а потім наочно оглянути залишки давніх споруд, які збережені в музейному комплексі під укряттям зі скляними вітринами. У бібліотечній залі музею Келлської книги відеомонітори демонструють беззвуківі трансляції, наприклад, присвячені реставрації

та архівуванню давніх книг. Подібні монітори з реставраційними сюжетами відомих картин є в братиславському національному музеї.

Окремі експозиції Старої бібліотеки Трінті-коледжу Дубліна вирізняються візуальними інноваціями, які нібито занурюють глядачів у своєрідну віртуальну подорож у часі. Одна із глядацьких кімнат представляє затемнений кінозал, у центрі якого розташовані місця для сидіння туристів, а по колу кімнати від підлоги до стелі розміщений єдиний екран. Ефект колової демонстрації фільму створює враження уявного перенесення особи в реальність минулості, дозволяє зайти всередину представлених давніх будівель і відчути себе з-поміж громадян того суспільства. Віртуальна дійсність підсилюється спеціальними звуковими ефектами: звуком морських хвиль, громовими шумами, співом птахів тощо. Інша глядацька зала представляє дещо інший проєктований візуальний простір із ступеневим розташуванням двоярусних великих моніторів. Під звуковий супровід у кінозалі демонструються окремі відеоуривки з графічними зображеннями, 3D-моделями, уривками з хронік минулого та сьогодення тощо. Так створюється ілюзія швидкоплинності часу, життєтворчості на Землі, руху людей, рослин, риб, птахів, книг на полицях бібліотеки тощо. Такі павільйонні комплекси вирізняються особливою віртуальною подачею інформації та замінюють роботу людини-екскурсовода.

Інноваційною спрямованістю відзначаються окремі європейські музеї, які вже при вході пропонують різні форми «електронних екскурсоводів». «Віртуальні гідів» супроводжують гостей упродовж усієї екскурсійної програми, надаючи зазвичай декілька мовленнєвих пропозицій. Найчастіше це державна мова, найуживаніші мови світу, мови держав найближчих сусідів або ж країн, з яких традиційно приїздить багато туристів. Так, польський музей пива пропонує відвідувачам «електронного гідів» у формі окремого розмовного пристрою з навушниками, який перемиканням окремих кнопок направляє гостей за певним екскурсійним маршрутом музейними залами та звертає увагу на експонати чи-то загалом експозиційну тематику. Відвідувач у будь-який момент може призупинити екскурсію, уважніше роздивитися об'єкти, які викликали його зацікавлення.

У вітальній залі дублінського музею Келлської книги розміщено стенд, на якому запропоновано QR-код для підключення екскурсійної програми та роз'яснено її умови. Послугуючись власним телефоном із навушниками, через QR-код відвідувач переходить у спеціальний Telegram-канал музею, який пропонує обрати з-поміж чотирнадцяти різномовних пропозицій свій варіант екскурсії та, дотримуючись покрокової інструкції, переміщатися експозиційними залами музею книги Келлс. Так «віртуальний гід» проводить екскурсію музеєм. Турист має можливість у власному темпі відвідати одну експозицію та перейти до іншої, перемикаючи наступну вкладку в Telegram-каналі.

Схожу інновацію вже втілили у життя в Британському музеї, де велика кількість експонатів оснащена QR-кодами, завдяки яким відвідувачі можуть перейти до музичних платформ, таких як Спотіфай (Spotify), де створені серії історій експонатів. Наприклад, цей музей експонує велику кількість давньогрецьких і давньоримських скульптур. Деякі із них оснащені QR-кодами, за якими екскурсанти можуть дізнатися історію ЛГБТК+ спільноти в Давній Греції та Римі.

Перевагами подібних «електронних гідів» можна вважати: рух окремими музейними експозиціями у власному темпі з можливістю перепочинку; використання певних систем слухових пристроїв, які пропонують туристам екскурсійні агентства,

екскурсоводи чи-то музейні осередки; послугування власними мобільними телефонами з навушниками в межах роботи певних Інтернет-ресурсів і месенджерів.

Загалом можна констатувати зростання залучення музейними закладами інформаційно-комунікативних технологій. Деякі музеї вітають своїх майбутніх відвідувачів короткими беззвукowymi відеоекскурсіями на головних сторінках офіційних сайтів. Такі привабливі відеоілюстрації мають Британський музей, Музей Оксфордського університету, Стара бібліотека Трінті-коледжу Дубліна тощо. Інтернет-ресурси стають невід'ємним інструментом туристичної індустрії. З метою поширення популяризаторських і рекламних акцій, а також розширення інформаційного поля створюються сайти музеїв та окремі канали в YouTube, Telegram, Instagram, Viber, Facebook тощо. Їхні сторінки збирають тисячі підписників із будь-якого куточка світу. Музейні інформаційні Інтернет-ресурси представляють афіші з організації різноманітних історико-культурних акцій, громадських активностей, короткі відеоекскурсії залами, статті / монографії за тематикою музею або ж окремих експозицій, віртуальні екскурсії, можливості безконтактної оплати послуг і вхідних квитків тощо. Практичним втіленням такої ідеї можна вважати сторінку Замку – Аустерліц на Facebook (Zámek Slavkov – Austerlitz).

Перспективним напрямом у розвитку світового музеєзнавства можна вважати створення віртуальних музеїв, завдяки яким турист має можливість з будь-якої держави зануритися у віртуальну подорож залами музею чи історико-культурної, природної пам'ятки. Завдяки технології Google street view можливо легко пересуватися у віртуальному просторі, переходити із зали до зали, розглядати картини та інші експонати під різним кутом (Як відвідати). Цьому передують оцифровування музейних колекцій. Окремі музеї, як наприклад, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, створюють свої сторінки на платформі Sketchfab, яка спеціалізується на роботі з об'ємними формами. Там пропонують відвідувачам 3D-моделі експонатів із описами (Це предмети).

Під час російсько-української війни у містах України шириться тенденція об'єднання зусиль музеїв в організації спільних акцій, передовсім освітнього та патріотично-виховного спрямування, увічнення пам'яті загиблих героїв тощо. Загальноєвропейською тенденцією локальних музейних інституцій можна вважати деяке їхнє переформатування, адже вони набувають форми культурно-освітніх центрів територіальних громад, стають місцями зустрічей місцевих жителів для святкування державних і релігійних свят, освітньо-виховними закладами для дітей тощо. Завдяки новим можливостям туристичного маркетингу, рекламної індустрії, розвитку інновацій інформаційно-комунікативного простору раніше маловідомі, провінційні музейні осередки стають упізнаними і привабливими для туристів. Їхня діяльність спрямована на збереження народної пам'яті, власної історії та автентичності.

Висновки. Для проведення історико-культурного, музейно-методичного, порівняльно-описового аналізу екскурсійної діяльності було взято музейні заклади окремих європейських країн: Великої Британії, Ірландії, Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Чехії. Передовсім звернута увага на локальні музеї, хоча враховано й досвід окремих столичних музейних осередків. Поширеною загальноєвропейською тенденцією можна вважати перетворення провінційних музейних інституцій на освітньо-культурні центри окремих територіальних громад. Враховуючи різне фінансування, помітно дбайливе ставлення, цінування та збереження локальними територіальними громадами історико-культурної і природної спадщини.

Екскурсознавство як комплексна наукова дисципліна виносить на обговорення значне коло питань, насамперед організації гармонійного й ефективного екскурсійного процесу, що орієнтований на передачу нових знань, набуття практичних навичок і вмінь, зацікавленість і задоволеність від екскурсії відвідувачами. Головними дійовими особами екскурсій можна вважати екскурсовода й екскурсантів. Найпопулярнішими залишаються екскурсійні програми за участі людини-екскурсовода. Результативність екскурсійного заходу залежить від особистісних якостей музейного працівника, а також ефективної організації екскурсійного процесу загалом. Набирають поширення різні майстер-класи, практичні заняття через уживання тактильних активностей, а також видовищні акції, які проходять у стінах музеїв або в їхніх паркових зонах.

Екскурсійна діяльність гіда може замінюватися «електронними / віртуальними екскурсоводами», які набувають різних форм подачі змістової інформації. Екскурсійний матеріал і його представлення мають виразний психоемоційний вплив на туристів. Варто максимально адаптувати екскурсійне середовище для відвідувачів різновікової, соціальної, національної належності та осіб із наявними особливими освітніми потребами.

З метою підвищення результативності екскурсії гіди користуються різними слуховими пристроями та візуальними маркерами для туристів. У світовій музейній практиці набувають популярності різноманітні активності, які прагнуть задіяти всі види чуттів екскурсантів, а також інноваційні методичні «родзинки» в розвитку екскурсійної справи, переважно в аудіо-візуальному форматі. Перспективними векторами у розвитку світового музеєзнавства можна вважати: модернізацію / реконструкцію музейних інституцій під особливі потреби різних категорій відвідувачів, насамперед вразливих осіб; віртуалізацію музейної реальності через 3D-моделювання; використання різних форм екскурсійної діяльності; розширення інформаційно-комунікативного поля музейної установи через створення сайтів, залучення певних порталів Інтернет-ресурсів, створення окремих каналів / сторінок музеїв в середовищі провідних месенджерів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Bratislavský hrad.** URL: <https://www.radynacestu.cz/magazin/bratislavsky-hrad/>
- Djuraeva, S., Alimova, M., & Murtazaeva, G.** (2025). Stages of the historical development of pilgrimage tourism in the south of Uzbekistan. *Skhidnoievropskiyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 36, 203–219. DOI: 10.24919/2519-058X.36.339333
- Edinburgh Castle.** URL: <https://share.google/317NcyjfqdUihOqFg>
- Korsak, R., Hodia, I.** (2023). Historical “Phenomenon” of Czechoslovak Hospitality and Tourism as an Example of Development of Hotel and Tourism Industry during the Interwar Period. *Skhidnoievropskiyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 156–167. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281530
- Korsak, R., Hushtan, T.** (2024). Development of the hotel and tourist complex in the Moravian Karst during the Czechoslovak period (1918 – 1938). *Skhidnoievropskiyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 33, 104–116. DOI: 10.24919/2519-058X.33.317470
- Mankovska, R., Babushko, S.** (2022). Visual Construct in Museum Practices. *Skhidnoievropskiyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 23, 195–203. DOI: 10.24919/2519-058X.23.258975
- Metropolitní kapitula u Svatého Václava.** URL: <https://www.katedralaolomouc.cz/>

- Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau.** URL: <https://www.auschwitz.org/>
- Múzeum Mesta Bratislavy.** URL: <https://muzeumbratislava.sk/>
- Muzeum Miejskie w Żywcu. Stary Zamek.** URL: <https://muzeum-zywiec.pl/>
- Muzeum of Oxford.** URL: <https://museumofoxford.org/>
- National Gallery of Ireland-Dublin.** URL: <https://www.visitdublin.com/national-gallery-of-ireland>
- National Museum of Ireland, Kildare Street.** URL: <https://www.museum.ie/en-ie/museums/archaeology>
- Natural History Museum.** URL: <https://share.google/t34G2L0vBUJMtJWM>
- Oravský hrad.** URL: <https://www.oravskemuzeum.sk/expozicie/oravsky-hrad/>
- Országház.** URL: <https://www.parlament.hu/web/visitors/ticket-prices>
- Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.** URL: <https://share.google/Mu2GCrRegnj7ZBHHD>
- Prohlídka. Zámek Slavkov – Austerlitz.** URL: <https://www.facebook.com/share/1DW9xtM7eq/>
- The British Museum.** URL: <https://www.britishmuseum.org/>
- Trinity College Dublin. The book of kells experience.** URL: https://www.visittrinity.ie/book-of-kells-experience/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=WG-EUR-Generic-BOK-Broad-Exact&gad_source
- Volcanoes and Earthquakes gallery. Natural History Museum.** URL: <https://www.nhm.ac.uk/visit/galleries-and-museum-map/volcanoes-and-earthquakes.html>
- Zámek Slavkov – Austerlitz.** URL: <https://www.facebook.com/share/17Dgocmkhz/>
- Zámek Slavkov – Austerlitz.** URL: <https://www.zamek-slavkov.cz/pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/>
- Żywiec Browaru Museum.** URL: <https://muzeumbrowaru.pl/pl/home/>
- Дублін: швидкий квиток у Келльську книгу та екскурсія Дублінським замком.** URL: <https://www.getyourguide.com/uk-ua/dublin-l31/early-access-book-of-kells-and-dublin-castle-tour-t53768/>
- Жам, О., Фігурний, Ю., Лебедева, Ю. (2023).** Пам'ятки науки й техніки в музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини: історія музеєфікації. *Сторінки історії: збірник наукових праць*, 57, 339–352. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.57.2023.294447>
- Запрошуємо у подорож музеями Полтавщини.** *Інтернет-видання Полтавщина*. 28 лютого 2012. URL: <https://poltava.to/news/14828/>
- Музей-садиба Івана Котляревського.** URL: <https://discover.ua/locations/museum-kotlyarevskogo-poltava>
- Національна галерея Ірландії на площі Мерріон.** URL: [https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g186605-d189050-Reviews-National_Gallery_of_Ireland_Dublin_County_Dublin.html](https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g186605-d189050-Reviews-National_Gallery_of_Ireland-Dublin_County_Dublin.html)
- Національний заповідник «Хортиця».** URL: <https://ostriv.org/vidviduvacham/>
- Національний музей-заповідник М. В. Гоголя.** URL: <https://gogol-museum.org/%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D1%97/>
- Організація екскурсійної діяльності. (2022).** *Організація екскурсійної діяльності: навч. посіб.* / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. Л. А. Слатвінська. Умань: Візаві, 205 с.

Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/>

Сторінка на платформі Sketchfab. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/3652-storinku-na-platformi-sketchfab.html>

Хрестоматія. (2004). *Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навчальний посібник* / Вступні нариси та упорядкування З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; За заг. ред. З. Н. Борисової. Київ: Вища школа.

«Це предмети IV століття до нашої ери»: у Полтаві оцифровують експонати у краєзнавчому музеї. URL: <https://suspilne.media/poltava/935523-ce-predmeti-iv-stolitta-do-nasoi-eri-u-poltavi-ocifrovuut-eksponati-u-kraeznavcomu-muzei/>

Швед, О. (2021). Найсумніша екскурсія на світі. Аушвіц-Біркенау. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/naisumnisha-ekskursiia-na-sviti/>

Як відвідати найвідоміші музеї світу онлайн. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=leuXeHN8ZbM>

REFERENCES

Bratislavský hrad [Bratislava Castle]. URL: <https://www.radynacestu.cz/magazin/bratislavsky-hrad/> [in Slovak].

Volcanoes and Earthquakes gallery. Natural History Museum. URL: <https://www.nhm.ac.uk/visit/galleries-and-museum-map/volcanoes-and-earthquakes.html> [in English].

Djuraeva, S., Alimova, M., & Murtazaeva, G. (2025). Stages of the historical development of pilgrimage tourism in the south of Uzbekistan. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 36, 203–219. doi: 10.24919/2519-058X.36.339333 [in English].

Dublin: shvydkyi kvytok u Kellsku knyhu ta ekskursiia Dublinskym zamkom [Dublin: Fast Track Ticket to the Book of Kells and Dublin Castle Tour]. URL: <https://www.getyourguide.com/uk-ua/dublin-l31/early-access-book-of-kells-and-dublin-castle-tour-t53768/> [in Ukrainian].

Zham, O., Fihurnyi, Yu., & Liebidieva, Yu. (2023). Pam'iatky nauky y tekhniky v muzei narodnoi arkhitektury ta pobutu Serednoi Naddnyprianshchyny: istoriia muzeiefikatsii [Monuments of Science and Technology in the Museum of Folk Architecture and Life in the Middle Dnipro: A History of Museification]. *Storinky istorii – History pages*, 57, 339–352. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.57.2023.294447> [in Ukrainian].

Żywiec Browaru Museum [Żywiec Brewery Museum]. URL: <https://muzeumbrowaru.pl/pl/home/> [in Polish].

Zámek Slavkov – Austerlitz [Slavkov Castle – Austerlitz]. URL: <https://www.zamek-slavkov.cz/pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/> [in Czech].

Zámek Slavkov – Austerlitz [Slavkov Castle – Austerlitz]. URL: <https://www.facebook.com/share/17Dgocmkhz/> [in Czech].

Edinburgh Castle. URL: <https://share.google/317NcyjfqdUihOqFg> [in English].

Zaproshuiemo u podorozh muzeiamy Poltavshchyny. (2022). [We invite you on a journey through the museums of the Poltava region]. *Internet-vydannia Poltavshchyna [Poltava Region online publication]*. URL: <https://poltava.to/news/14828/> [in Ukrainian].

Korsak, R., & Hushtan, T. (2024). Development of the hotel and tourist complex in the Moravian Karst during the Czechoslovak period (1918 – 1938). *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 33, 104–116. doi: 10.24919/2519-058X.33.317470 [in English].

Korsak, R., & Hodia, I. (2023). Historical “Phenomenon” of Czechoslovak Hospitality and Tourism as an Example of Development of Hotel and Tourism Industry during the Interwar Period. *Skhidnoevropeyskiy istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 27, 156–167. DOI: 10.24919/2519-058X.27.281530 [in English].

Mankovska, R., & Babushko, S. (2022). Visual Construct in Museum Practices. *Skhidnoevropeyskiy istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 23, 195–203. DOI: 10.24919/2519-058X.23.258975 [in English].

Metropolitní kapitula u Svatého Václava [Metropolitan Chapter at St. Wenceslas]. URL: <https://www.katedralaolomouc.cz/> [in Czech].

Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau [Auschwitz-Birkenau Memorial and Museum]. URL: <https://www.auschwitz.org/> [in Polish].

Muzei-sadyba Ivana Kotliarevskoho [Ivan Kotlyarevsky’s estate museum]. URL: <https://discover.ua/locations/museum-kotlyarevskogo-poltava> [in Ukrainian].

Museum of Oxford. URL: <https://museumofoxford.org/> [in English].

Muzeum Miejskie w Żywcu. Stary Zamek [Żywiec Municipal Museum. Old Castle]. URL: <https://muzeum-zywiec.pl/> [in Polish].

Múzeum Mesta Bratislavy [Bratislava City Museum]. URL: <https://muzeumb Bratislava.sk/> [in Slovak].

Natsionalnyi muzei-zapovidnyk M. V. Hoholia [National Museum-Reserve of M. V. Gogol]. URL: <https://gogol-museum.org/%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D1%97/> [in Ukrainian].

Natsionalnyi zapovidnyk «Khortytsia» [Khortytsia National Reserve]. URL: <https://ostriv.org/vidviduvacham/> [in Ukrainian].

Natural History Museum. URL: <https://share.google/t34G2L0vBUJMdtJWM> [in English].

National Museum of Ireland, Kildare Street. URL: <https://www.museum.ie/en-ie/museums/archaeology> [in English].

National Gallery of Ireland-Dublin. URL: <https://www.visitdublin.com/national-gallery-of-ireland.> [in English].

Natsionalna halereia Irlandii na ploschi Merrion [National Gallery of Ireland on Merrion Square]. URL: https://www.tripadvisor.ru/Attraction_Review-g186605-d189050-Reviews-National_Gallery_of_Ireland-Dublin_County_Dublin.html [in Ukrainian].

Oravský hrad [Orava Castle]. URL: <https://www.oravskemuzeum.sk/expozicie/oravsky-hrad/> [in Slovak].

Országház [Parliament House]. URL: <https://www.parlament.hu/web/visitors/ticket-prices> [in Hungarian].

Orhanizatsiia ekskursiinoi diialnosti. (2022). *Orhanizatsiia ekskursiinoi diialnosti: navch. posib.* [Organization of excursion activities: a training manual] / MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny ; uklad. L. A. Slatvinska. Uman: Vizavi. [in Ukrainian].

Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. URL: <https://share.google/Mu2GCrRegnj7ZBHHD> [in English].

Poltavskiy kraieznavchyy muzei imeni Vasylia Krychevskoho [Poltava Museum of Local Lore named after Vasyl Krychevsky]. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/> [in Ukrainian].

Prohlídka. Zámek Slavkov – Austerlitz [Tour. Slavkov Castle – Austerlitz]. URL: <https://www.facebook.com/share/1DW9xtM7eq/> [in Czech].

Storinka na platformi Sketchfab [Page on the Sketchfab platform]. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/3652-storinku-na-platforni-sketchfab.html> [in Ukrainian].

Trinity College Dublin. The book of kells experience. URL: https://www.visittrinity.ie/book-of-kells-experience/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=WG-EUR-Generic-BOK-Broad-Exact&gad_source [in English].

The British Museum. URL: <https://www.britishmuseum.org/> [in English].

Khrestomatia. (2004). *Khrestomatia z istorii doshkilnoi pedahohiky : navch. posibnyk* [A textbook on the history of preschool pedagogy: a textbook] / Vstupni narysy ta uporiadkuvannia Z. N. Borysovoi, V. U. Kuzmenko; Za zah. red. Z. N. Borysovoi. Kyiv: Vyscha shkola. [in Ukrainian].

«Tse predmety IV stolittia do nashoi ery»: u Poltavi otsyfrovuiut eksponaty u kraieznavchomu muzei [“These are objects from the 4th century BC”: exhibits at the local history museum are being digitized in Poltava]. URL: <https://suspilne.media/poltava/935523-ce-predmeti-iv-stolitta-do-nasoi-eri-u-poltavi-ocifrovuiut-eksponaty-u-kraieznavchomu-muzei/> [in Ukrainian].

Shved, O. (2021). Naisumnisha ekskursiia na sviti. Aushvits-Birkenau [The saddest excursion in the world. Auschwitz-Birkenau]. *Lokalna istoriia [Local history]*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/naisumnisha-ekskursiia-na-sviti/> [in Ukrainian].

Yak vidvidaty naividomishi muzei svitu online [How to visit the world’s most famous museums online]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=leuXeHN8ZbM> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11 жовтня 2025 р.

Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.

Стаття опублікована 30.04.2026.